

İdris Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2017, 349 s.

Değerlendiren: Osman Özkan

İdris Bostan, 1985 yılında, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire* adlı doktora tezini tamamladığında dünya tarihinde iz bırakmış birçok medeniyetin ortak coğrafyası olan Akdeniz havzasında altı yüz yıldan fazla hüküm süren Osmanlılar hakkında kaleme alınan akademik çalışmaların sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek düzeydeydi. Aradan geçen otuz üç yıllık süre zarfında gerek ülkemizde gerek yurt dışında, başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Avrupa'nın önde gelen diğer arşivlerinden istifadeyle hazırlanan hatırı sayılır miktarda makale, tez ve kitabın yayımlanmasıyla Osmanlı deniz tarihi farklı sorulara, yaklaşımlara ve değerlendirmelere tâbi tutulabilecek bir çalışma alanı haline geldi. Bu noktaya ulaşılmasında Bostan'ın kaleme aldığı eserlerle sağladığı katkı hiç şüphesiz büyük bir öneme sahiptir.

Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ndeki öğretim üyeliğine ve Akdeniz Dünyası Araştırmaları Yüksek Lisans Bilim Dalı başkanlığına devam eden İdris Bostan'ın son kitabı *Osmanlı Akdenizi*, 2017 yılının Aralık ayında Küre Yayınları tarafından yayımlandı. Eser bir sunuş yazısı ve on dört makaleden oluşmaktadır. Kitapla aynı ismi taşıyan ilk makale dışındakiler, yazarın daha önce çeşitli dergi ve kitaplarda yayımlanmış olan makalelerinin gözden geçirilmiş halleridir.

Eserde kaynak olarak çoğunlukla *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* ve *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*'nde yer alan belgelerden istifade edilmiştir. Bunların yanı sıra, *Archivio di Stato di Venezia* ve *Archivo General de Simancas* gibi Akdeniz'in diğer önemli arşivlerinde yer alan çeşitli belgelerden, genel ve hususi Osmanlı tarihlerinden, fetihnâme, gazavatnâme türü kitâbî kaynaklardan ve araştırma eserlerden fayda-

@ Arş. Gör., Koç Üniversitesi. osozkan@ku.edu.tr

lanılmıştır. Öte yandan görsel kaynak niteliği taşıyan minyatürler, gravürler, haritalar ve çeşitli arşiv belgelerinin görselleri kullanılarak metnin içeriği okuyucunun metinle arasındaki bağı kuvvetlendirecek biçimde zenginleştirilmiştir.

Kitaba adını veren *Osmanlı Akdenizi* tanımlaması coğrafi bir alanı kastetmenin ötesinde Osmanlıların egemenlik mücadelesine giriştiği tüm denizleri kapsayan daha geniş bir coğrafyaya işaret etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, denizlerde Osmanlı varlığının incelenme süreci, kitabın odak noktasını Osmanlıların denizlerde esaslı biçimde hâkimiyet mücadelesine giriştiği XVI. yüzyıl hatta Kanuni Sultan Süleyman devri haline getirmiştir.

Akdeniz’de egemenliğin tesisi, deniz hukukunun teşekkülü ve deniz ticaretinin boyutlarına odaklanan ilk makalede, yazarın kitapta izini sürdüğü Osmanlı egemenliğinin dinamikleri de gün yüzüne çıkıyor. Bunlar; Osmanlıların İspanya’ya karşı Fransa ve İngiltere ile kurduğu ittifaklarla bir denge unsuru haline gelmelerini sağlayan Avrupa siyaseti, egemenliğin yardımcı unsuru olarak tanımlanan ve İslam hukuku kuralları içinde yürütülen bir inanç savaşı olarak yorumlanan korsanlık, deniz üsleri ve tersanelerdir. İdris Bostan’ın Osmanlı korsanlığıyla ilgili yıllardır süregelen çalışmalarla elde etmiş olduğu birikim neticesinde vardığı kanaatin aksi bazı düşüncelere yakın geçmişte Emrah Safa Gürkan tarafından yazılmış bir makalede yer verilmişti (Gürkan, 2012). Literatüre eklenen bu makaledeki görüşler ilgili kısımda değerlendirilebilir ya da en azından bu konuda farklı görüşlerin de olduğu zikredilebilirdi. Deniz üsleri ve tersaneler noktasındaysa, XVI. yüzyılda Osmanlı donanmasının muharip sınıfını oluşturan kürekli gemilerin erzak ve mühimmat kapasitesinin sınırlı oluşundan dolayı kıyıdaki üslere yelkenli gemilere nazaran daha bağımlı olduğu vurgulanmış olsaydı, Osmanlı kıyılarında birçok deniz üssünün varlığının Osmanlıların Akdeniz egemenliğinin sürekliliğine yaptığı olumlu katkı daha iyi anlaşılabilirdi.

Bu makalede kısaca değinilen bir başka konu başlığı olan Osmanlı gemi teknolojisi hakkında her ne kadar yazarın Osmanlı gemilerini ayrıntılı bir biçimde anlattığı eserinden (Bostan, 2005) bilgi edinmek mümkün olsa da kürekli, yelkenli ve buharlı olmak üzere üç farklı dönemi yaşayan Osmanlı donanmasında yazarın zikrettiği değişimlerin zamanında gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği belirtilebilirdi. Son olarak, Akdeniz’de XVI. yüzyıldaki baharat ticaretinin XVII. yüzyıldan itibaren yerini kahve ticaretine bırakmasından ve bu ticaretin tarihi seyrinden bahsedilirken Akdeniz ticaretinde yaşanan bu değişimi tetikleyen dinamiklerin neler olduğuna değinilebilirdi.

Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği adlı ikinci makalesinde, iki asırdan uzun bir dönemin deniz politikasını, seferlerini ve teşkilatını mercek altına alan ya-

zar, söz konusu dönemde meydana gelen değişim ve gelişime etki eden ve her biri çok daha ayrıntılı çalışmaların konusunu oluşturabilecek bir dizi olayın özetini sunmuştur. Nitekim *Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu* makalesinde, bir önceki makalede de kısaca değinilen Gelibolu daha geniş bir zeminde incelemeye tabi tutulmuştur. Osmanlıların siyasi hedefleri ve sahip oldukları topraklar göz önüne alındığında Gelibolu'nun Osmanlılar için arz ettiği stratejik önemi ortaya koyan yazar, Gelibolu'da gerçekleştirilen imar faaliyetleri, deniz organizasyonu, sahip olunan deniz gücünün miktarı, donanmada kullanılan gemi türleri, tersanede hizmet veren meslek grupları gibi pek çok konu hakkında birincil kaynaklardan bilgi sunmaktadır.

Bundan sonrasındaysa eser, Osmanlıların bir yandan Akdeniz'deki mücadeleyi Orta ve Batı Akdeniz'e taşıdıkları, bir yandan da Kızıldeniz'de ve Hint Okyanusu'nda mücadele ettikleri XVI. yüzyıla yoğunlaşıyor. Osmanlıların Sadrazam İbrahim ve Kaptanıderya Hayreddin Paşaların etkisinde gelişen Akdeniz politikalarının ve seferlerinin anlatıldığı *Kanuni ve Akdeniz Siyaseti (1530-1550)* makalesinin tamamlayıcısı olarak değerlendirilebilecek *Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu, 1534* makalesi aynı dönemde Osmanlı deniz teşkilatının Hayreddin Paşa ile birlikte yeniden organizasyonunu ele almanın yanında Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Cezayir-i Garb eyaletleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı sorusuna çoğu zaman olduğu gibi doğrudan birincil kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında cevap veriyor.

Esaretten Vezarete Bir Osmanlı Kaptanıderyası: Piyale Paşa makalesindeyse bu kez XVI. yüzyıl, Osmanlı denizcilik tarihinin önemli simalarından biri olan Piyale Paşa üzerinden anlatılmaktadır. Cerbe Zaferi, Malta Kuşatması, Sakız'ın Fethi, Kıbrıs ve Pulya Seferlerinde kaptanıderya yahut donanma serdarı olarak görev yapan Piyale Paşa'nın rolüne vurgu yapan yazar, meslekten yetişenlerin göreve daha layık olduğu düşüncesiyle deniz tecrübesi olmayanların bu makama tercih edilmediğini ancak tecrübe eksikliğine rağmen Piyale Paşa'nın faaliyetleriyle Osmanlı deniz tarihinin en önemli kaptanpaşalarından biri haline geldiğini belirtiyor. Hiç şüphesiz Piyale Paşa Osmanlı deniz tarihi için önemli bir figürdür. Ancak yazarın belirttiği gibi Osmanlıların deniz tecrübesi olmayanları kaptanpaşalık makamına getirmeme gibi bir prensibi var mıdır? Şayet varsa dahi bu prensibe ne denli sadık kalmışlardır soruları burada gündeme gelmektedir.

Osmanlı kaptanıderyaları hakkında yapılmış eski tarihli bir çalışma olan *İzahlı Osmanlı Kronolojisi* eserinin beşinci cildinde yer verilen listede ilk kaptanıderya olarak zikredilen Kara Mürsel Bey'den değerlendirmemize konu olan bu kitabın genel olarak odaklandığı dönem olması hasebiyle, 1598'de ikinci kez göreve getirilen Cıgalazâde Sinan Paşa'ya dek kaptanıderya makamında en az 36 defa değişiklik

yaşanmış ve 34 farklı isim görev yapmıştır (Danişmend, 1971, s. 172-184). İdris Bostan'ın bu kitapta paylaştığı listede, sadece Hamza Bey ile Barbaros Hayreddin Paşa'ya kadar olan süreçte (1476-1546) dahi 28 kişinin bu göreve tayin edildiğini göstermesi, XVI. yüzyılın sonuna kadar İsmail Hami Danişmend'in tespit ettiğinden çok daha fazla ismin göreve gelmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Kaptanıder-yaların geçmişi hakkında hem Danişmend'in (1971) hem de İdris Bostan'ın (2014) eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla Barbaros Hayreddin, Kılıç Ali, Uluç Hasan ve Cıgalazâde Sinan Paşalar haricinde deniz tecrübesine sahip bir kaptanıder-ya ismine ise tesadüf edilmemiştir. Lütfi Paşa'nın kaleme aldığı siyasetname ya da Kâtip Çelebi, Selâniki Mustafa Efendi'nin tevarihlerinin satır aralarında rastlanan birkaç örnekte bile deniz işlerinin bu alanda tecrübeli insanlara verilmesi gerektiği yönündeki düşüncelere pekâlâ rastlanabilmektedir (Kütükoğlu, 1991, s. 90; Efendi, S. M. 1999, s. 246; Çelebi, 2008, s. 147). Ancak yukarıda da görüldüğü gibi bu makama getirilenlerin pek çoğu deniz tecrübesinden yoksun isimlerdir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu, yazarın dile getirdiği gibi bir prensibe sahiptiyse dahi bu prensibe çok sadık olmadıklarını ve Piyale Paşa örneğinde olduğu gibi makamın çoğu kez denizcilik tecrübesinden yoksun kişilere verildiğini belirtmekte fayda var.

Eserde ön plana çıkartılan bir diğer isim ise ünlü Türk denizcisi ve coğrafyacısı Piri Reis. Yazar, *Keşifler Çağının Osmanlı Denizcisi: Piri Reis ve "Yeni Dünya" Haritası* makalesiyle Piri Reis üzerinden Osmanlıların Hint Denizi'ne uzanan deniz politikalarını ve seferlerini incelerken diğer taraftan onun coğrafyacı kimliğine değinerek Yeni Dünya Haritası'nı değerlendiriyor. Bununla birlikte, Kızıldeniz'de henüz Mısır fethedilmemişken iktisadi ve dinî sebeplerle gelişmeye başlayan Osmanlı varlığının daha geniş bir zeminde anlatıldığı *Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: 16. Yüzyılda Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri* makalesi ile Osmanlıların Portekiz ile Kızıldeniz'den Hind sularına uzanan mücadelesine, geliştirilen diplomatik münasebetlere ve teşkilatlanma sürecine ışık tutuluyor. Piri Reis hakkındaki bir diğer makale olan *Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyesi'nde Bulunan Tersâne-i Âmire Planları* ise Osmanlı denizcilik tarihinde görsel kaynakların kullanımı noktasında bir örnek teşkil ediyor.

Doğu Akdeniz'in başlıca stratejik mevkilerinden Kıbrıs'a gerçekleştirilen seferi konu edinen *Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı* makalesi erken modern dönemde Osmanlı deniz tarihi için çok fazla örneğine rastlayamadığımız biçimde seferin güzergâhını günbegün kayıt altına alan birincil kaynaklardan faydalanan Osmanlı donanmasının sefer organizasyonu hakkında mühim bilgiler içeriyor.

Kitapta, Osmanlı denizcilik tarihi alanında çalışmak isteyenlerin ve hâlihazırda çalışmalarını bu sahada yürütmekte olanların da istifade edebileceği kaynakların tanıtımına odaklanan makaleler de mevcut. Bunlardan ilki, *Osmanlı Donanmasında*

Kürekçi Temini ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defterleri adlı makaledir. Eser sadece kaynağı tanıtmakla kalmıyor, kürekli gemiler devrinde Osmanlı donanmasının en mühim ihtiyacı olan kürekçi temini usulleri hakkında da detaylı bilgiler veriyor. *Osmanlı Deniz Tarihinin Yazılı Kaynakları* makalesindeyse doğrudan veya dolaylı olarak Osmanlı deniz tarihiyle ilgili kitabi kaynaklara ve arşiv malzemelerine dair geniş çapta bilgi bulmak mümkün. Yalnız, kitabi kaynaklar arasında göz ardı edilen seyahatname türünden eserlerin de Osmanlı deniz tarihi yazımında istifade edilebilecek örneklerinin varlığını belirtmeliyiz.

Kısaca, yazarın hissiyatının değil, yıllara dayanan çalışmalarının sonucu olarak bu kitap, Osmanlı deniz tarihine ilgi duyan herkesin anlayabileceği sadelikteki anlatım tarzı ve akıcı üslubuyla Osmanlıların denizlerde egemenlik tesis etme sürecinin siyasi ve askerî serüvenine odaklanmakla kalmıyor, onların egemenlik algılarına, deniz teşkilatlarına, organizasyonlarına ve çalışma sahasının tarihsel kaynaklarına dair her biri ileride bu konular hakkında yapılması elzem olan daha kapsamlı çalışmalara ışık tutan makalelerle bir başvuru eseri haline geliyor.

Kaynakça

- Bostan, İ. (2005). *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*. İstanbul: Bilge Yayınları.
- Bostan, İ. (2014). *İstanbul'un 100 Denizcisi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Çelebi, K. (2008). *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr*. (İ. Bostan, Çev.) Ankara: T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı Kronolojisi V*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Efendi, S. M. (1999). *Tarih-i Selânikî*. (M. İpşirli, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gürkan, E. S. (2012). Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi. *Kebikeç*, 33, 173-204.
- Kütükoğlu, M. (1991). Lütü Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Denemesi). *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* içinde (s.47-99). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.